

Edyta Kotyńska

edyta.kotynska@bu.uni.wroc.pl

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

„KATALOGOS” – INNOWACYJNE ROZWIĄZANIA WSPÓŁCZEŚNIE I W HISTORII BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE WROCŁAWIU

Abstract: There are some historical catalogues in The University Library in Wrocław, which are available for the readers and still can be used by them. In this publication there were reviewed some contemporary ventures (using some examples: Catalogue of the former Municipal Library, Bandkatalog, Goeber's catalogue and Photographic catalogue of Old Prints) concerning new technologies and solutions, like: digital library and digitalization, Master system and Manuscriptorium database, Enrich project and Virtual Library "Viadrina" as well. Without any doubt there is needed the cooperation between librarians, computer specialists, engineers to be able to carry out these tasks. If we are talking about The University Library in Wrocław, there is no competition between the terms "old" and "new", because here we can see the coexistence and merging in many fields. It is time for changes.

Słowa kluczowe: Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, katalogi, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, Manuscriptorium, ENRICH, Viadrina

Wstęp

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (BUWr), której księgozbiór historyczny składa się ze wspaniałych wrocławskich kolekcji dawnej Biblioteki Miejskiej¹, dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej² oraz wielu prowincjonalnych zbiorów z terenu Śląska³, posiada w swoim aparacie informacyjnym również historyczne inwentarze, katalogi, kartoteki, wykazy czy spisy, które także dzisiaj wykorzystywane są przez bibliotekarzy oraz czytelników, a dzięki zastosowaniu nowych mediów oraz technologii udostępniono użytkownikom BUWr w nowej formie. Pominięto w tej pracy teoretyczne rozważania oraz szczegółowe informacje na temat historii biblioteki oraz jej katalogów⁴. Na wybranych przy-

¹ Nazwa niemiecka do 1945 r.: Stadtbibliothek.

² Od 1815 r. biblioteka uzyskała nazwę Królewskiej i Uniwersyteckiej Biblioteki (Königliche u. Universitäts-Bibliothek), od 1919 r. Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki (Staats- und Universitätsbibliothek).

³ Np. piastowskiej biblioteki z Brzegu i księcia Jerzego Rudolfa z Legnicy, fragmenty biblioteki Milicha ze Zgorzelca, zbiory biblioteki kościoła św. Piotra i Pawła z Legnicy czy cysterek z Trzebnicy.

⁴ Więcej o historii BUWr, zob. przyp. 8–11; więcej o współczesnej działalności BUWr, zob.: [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bu.uni.wroc.pl>, zbiory specjalne oraz literatura tam wykazana, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bu.uni.wroc.pl/zbiory/specjalne.html>; a także G. Piotrowicz, *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu – wczoraj, dziś, jutro*, [w:] *Śląska republika*

kładach scharakteryzowano innowacyjne rozwiązania zastosowane przez naszych poprzedników w zakresie omawianego tematu oraz zwrócono uwagę na praktyczne wykorzystanie możliwości, które współcześnie oferuje nam szybko rozwijająca się technologia, a wszystko w celu udostępnienia szeroko rozumianej informacji o zbiorach.

Katalog biblioteczny to spis materiałów bibliotecznych znajdujących się w danej bibliotece, opisany według określonych zasad i ułożony wg ustalonego porządku⁵. Za pomocą greckiego słowa „*katalogos*” chciałam podkreślić stopniowy rozwój formy katalogów bibliotecznych, rozwój ich praktycznego zastosowania i zasad katalogowania. Wszelkie zmiany na przestrzeni wieków zostały opisane w licznych publikacjach z zakresu bibliotekoznawstwa⁶. Dzieje katalogów bibliotecznych są niezmiernie ciekawe, a także losy, wiedza i decyzje bibliotekarzy. Historia dawnych księgozbiorów BUWr i ich katalogi zostały opisane w literaturze przedmiotu przez naukowców i bibliotekarzy z Polski i Niemiec, m. in. w dziełach: Adolfa Rüfflera⁷, Fritza Milkaua⁸, Adama Skury⁹ czy Jana Ożoga¹⁰. Na szczególną uwagę zasługuje najnowsza praca zbiorowa pod redakcją Grażyny Piotrowicz na temat komputeryzacji procesów bibliotecznych w BUWr rozpoczętych w roku 1994, ze szczególnym uwzględnieniem komputerowego katalogowania¹¹.

Na przestrzeni wieków – począwszy od starożytnego katalogu „*pinakes*” Biblioteki Aleksandryjskiej, po dzisiejsze bazy danych – zmieniały się narzędzia, technologie, normy i instrukcje opisywania zbiorów oraz informowania o zbiorach, ale najcenniejsza pozostaje nadal treść opisów katalogowych opracowanych przez bibliotekarzy. Józef Grycz we wstępie do książki pt.: *Porównanie polskich przepisów katalogowania* wskazał na dwa aspekty:

uczonych = *Schlesische Gelehrtenrepublik* = *Slezská vědecká obec*, vol. 3, red. M. Hałub, A. Mańko-Matysiak, Wrocław 2008, s. 701–747.

⁵ *Katalog biblioteczny*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, szp. 1124–1127; Katalogos = spis, lista.

⁶ Podstawowe informacje, np. zob. *Bibliotekarstwo*, red. Z. Żmigrodzki, Warszawa 1998, s. 90–155; K. Haller, *Katalogkunde. Formalkataloge und formale Ordnungsmethoden*, Münster, New York, London, Paris 1980; *Bibliothekskatalog*, Wikipedia. Die freie Enzyklopädie, [dostęp: 25.03.2009], <http://de.wikipedia.org/wiki/Bibliothekskatalog>.

⁷ A. R ü f f l e r: *Die Stadtbibliothek Breslau im Spiegel der Erinnerung. Geschichte – Bestände – Forschungsstätte*. (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte, Bd. 28), Sigmaringen 1997.

⁸ F. M i l k a u, *Die Königlische und Universitäts=Bibliothek zu Breslau. Eine Skizze*, Breslau 1911.

⁹ A. S k u r a, *Biblioteki wrocławskie w czasie wojny 1939–1945*, Opole 1955.

¹⁰ J. O ż ó g, *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (Acta Universitatis Wratislaviensis, no 1637; Bibliothecalia Wratislaviensia, 1), Wrocław 1995.

¹¹ *Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*, red. G. Piotrowicz, Wrocław 2006, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/958>.

katalogi powinny być dobre i łatwo dostępne oraz katalogi powinny być dla bibliotekarzy i czytelników¹². Niewątpliwie wskazane aspekty były inaczej rozumiane w roku 1926, jeszcze 10 lat temu i dziś. Współczesne możliwości techniczne pozwalają nam na wykorzystanie dorobku bibliotekarzy, który przetrwał w BUWr do naszych czasów i przekazanie ich „starych” treści naszym czytelnikom, użytkownikom w dogodnej dla nich formie. Oczywiście, są to rozwiązania praktyczne i innowacyjne, ale też nie zawsze doskonałe, co zostanie zaznaczone w niniejszej pracy.

Katalog dawnej Biblioteki Miejskiej tzw. Bandkatalog¹³

Do historycznych zabytków BUWr należy alfabetyczny katalog tomowy, zawierający opisy połączonych w 1865 r. w jedną Bibliotekę Miejską – trzech bogatych księgozbiorów Wrocławia. Na koszt miasta skatalogowano księgozbiory przy kościołach: św. Elżbiety (tj. Biblioteka Rehdigera), św. Marii Magdaleny i św. Bernardyna.

Prace katalogowe na kartach (według zasady: jeden autor, jedna karta) rozpoczęto już w roku 1857 dla księgozbioru Biblioteki Rehdigera, przez zespół pracowników pod kierunkiem późniejszego dyrektora Biblioteki Miejskiej Fryderyka Wilhelma Pfeiffera (1827–1893)¹⁴. W 1863 r. ukończono spisywanie kart dla Rehdigerany, a w roku 1865 dla pozostałych dwóch księgozbiorów. W. Pfeiffer ustalił, że opracowano wówczas ok. 200 tys. kart. Utworzony katalog kartkowy stanowił formę pomocniczą dla katalogu systematycznego oraz tomowego, tzw. Bandkatalogu, który był przeznaczony tylko dla czytelników.

Księgi rozpoczęto spisywać około roku 1866, a ukończono w 1879 r., prowadząc je do 1930 r., a zaprzestano z oczywistych powodów: braku miejsca na nowe wpisy i małej przejrzystości już nagromadzonych opisów, a tym samym trudności w korzystaniu z katalogu. Natomiast atutami „Bandkatalogu” są jego kompletność i – jak na tamte czasy – jednolite opisy katalogowe. Przydatne są również hasła o przedmiotowym charakterze, np.: nazwy krajów, gór, rzek, państw, miejscowości lub ogólne hasła, np.: *Akademien, Gesangbuch, Kalender, Taschenbuch, Zeitungen* itp., pod którymi wykazywano piśmiennictwo ich dotyczące. Warto tutaj wspomnieć, że zasady katalogowania opracowane przez W. Pfeiffera wynikały z jego praktyki, przemyśleń oraz znajomości podstawowych zasad katalogowania stosowanych w niemieckich bibliotekach. Przemys-

¹² J. Gryc z, *Porównanie polskich przepisów katalogowania*, Kraków 1926, s. 7.

¹³ Szczegółowe informacje: A. R ü f f l e r, *op. cit.*, s. 44–47, 56–60, 117; J. O ż ó g, *op. cit.*, s. 60–72; E. P i t a k, *Informacja o zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – od katalogu kartkowego do OPAC*, [w:] *Komputeryzacja...*, s. 27–29.

¹⁴ Dyrektor dawnej Biblioteki Miejskiej w latach 1865–1876.

ślana koncepcja opracowania przez niego katalogu oraz systematyczna praca zaowocowała kompletnym katalogiem alfabetycznym dla bogatego i różnorodnego zbioru, a w porównaniu z nieudanymi próbami w dawnej Bibliotece Uniwersyteckiej (od 1811 r.) można mówić o prawdziwym sukcesie W. Pfeiffera i jego pomocników. Instrukcję katalogowania zbiorów opracowaną przez dyrektora dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej Karola Działko (1842–1903)¹⁵ wydano w roku 1886 i była ona bardzo cenna, ponieważ stanowiła wzór dla *Instrukcji Pruskiej*¹⁶, która obowiązywała od 1899 r. Alfabetyczny katalog dawnej Biblioteki Miejskiej kontynuowano od 1931 r. już na kartach katalogowych w formacie międzynarodowym, tj. 7,5 x 12,5 cm.

Bandkatalog składa się z 289 tomów w 300 woluminach formatu folio, dla których zbudowano specjalny regał przypominający pulpit. W ostatnich latach katalog stał w pokoju Sekcji Opracowania Zbiorów Zabezpieczonych i był wykorzystywany przez bibliotekarzy do katalogowania zbiorów, a czytelnicy mieli dostęp do niego tylko w godzinach pracy pracowników. Prawdopodobnie w 1985 r. zakończono zabezpieczanie Bandkatalogu na mikrofilmach, a kopie udostępniono w kilku czytelniach biblioteki, w godzinach ich otwarcia, tj. od 8.00 do 20.00. Następnie na przełomie lat 2001/2002 zmikrofilmowano wszystkie tomy, a rok później sporządzono kopie katalogu na CD (potem na DVD), od czerwca 2006 r. po zeskanowaniu mikrofilmów udostępniono katalog w Internecie, tj. w Bibliotece Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁷. Statystyki wykazują, że Bandkatalog¹⁸ jest systematycznie przeglądany przez użytkowników BCUWr. System zarejestrował od 7 do 169 wyświetleń treści poszczególnych tomów¹⁹. W roku 2001 katalog został poddany zabiegom konserwatorskim i jest przechowywany w Oddziale Rękopisów BUWr²⁰.

Bandkatalog przez ok. 120 lat był udostępniony w niezmięnionej formie rękopiśmiennych ksiąg, a w ciągu ostatnich 6 lat zmienił swoją postać 3 razy (mikrofilm – dyski optyczne – Internet). Udostępniany był w ograniczonym miejscu i czasie, teraz 24/7, jest jeszcze jedna różnica – przez długie lata służył tysiącom czytelników, teraz sięgają do jego treści tylko badacze i ciekawi użytkownicy Internetu.

¹⁵ Dyrektor dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej w latach 1872–1886; K. Działko, *Instruktion für die Ordnung der Titel im Alphabetischen Zettelkatalog der Königlichen und Universitäts-Bibliothek zu Breslau*, Berlin 1886.

¹⁶ *Instruktion für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog vom 10 V 1899*, Berlin 1899. Kolejne wydanie ukazało się w 1915 r.

¹⁷ Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego [dalej: BCUWr], [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl>.

¹⁸ *Tomowy katalog alfabetyczny dawnej Biblioteki Miejskiej we Wrocławiu, tzw. Bandkatalog*, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/3030>.

¹⁹ Wg danych z 24.03.2009.

²⁰ BUWr, sygn. Akc. 2002/5.

Katalog rękopisów tzw. Katalog Göbera

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu posiada ponad pół miliona jednostek zbiorów specjalnych²¹, a na przestrzeni dziejów dla poszczególnych zbiorów tworzono odrębne katalogi. Na uwagę zasługuje opracowany na początku XX w. katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej pod kierunkiem Williego Göbera²². Opracowanie to znane pod nazwą „Katalog Göbera” – liczy 26 tomów i zawiera prawie 3 tys. opisów manuskryptów uporządkowanych według działów i formatów – nie jest kompletne i nie posiada indeksów, ale jest jedynym źródłem informacji o rękopisach z dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej. Opisy są rękopiśmienne, czasami w maszynopisie, sporządzono je w języku niemieckim. Na ich treść, oprócz informacji o zawartości tekstowej (włącznie z incipitami i explicitami), składają się także wiadomości o materiale, z którego są one wykonane, formacie, liczbie kart, dacie oraz dane dotyczące oprawy, zdobień, stanu zachowania, a także przytaczana jest proveniencja i literatura przedmiotu opisywanych manuskryptów²³.

„Katalog Göbera” stanowił w latach 1938–1939 źródło dla wydanej drukiem publikacji *Die Handschriften der Staats- und Universitätsbibliothek Breslau*, która zawiera opisy 164 rękopisów²⁴. Kolejne tomy nie ukazały się z powodu wybuchu II wojny światowej²⁵. „Katalog Göbera”, wtedy jeszcze na luźnych kartach, wraz z niektórymi rękopisami był ewakuowany na prowincję, następnie wywieziony do Związku Radzieckiego, a w 1958 r. został przekazany BUWr. Karty katalogu zabezpieczono przed zniszczeniem, oprawiając je w tomy²⁶. Następnie katalog posłużył do ewidencji uratowanych rękopisów, a jego opisy do dziś są intensywnie wykorzystywane przez bibliotekarzy i czytelników. Katalog jako rękopis przechowywany jest w Oddziale Rękopisów²⁷ i stanowi już historyczny materiał, ale nadal jest niezbędny i niezastą-

²¹ BUWr posiada m. in. największy w Polsce zbiór starych druków tłoczonych w latach 1456–1800 z liczbą 310 tys. jedn. (w tym 3200 inkunabułów oraz 2 tys. poloników z XVI w.), najbogatszy w Polsce zbiór średniowiecznych manuskryptów – 3 tys. kodeksów, ponadto *silesiaca* i *lusatica*: wśród ponad 90 tys. druków jest ok. 50 tys. wol. periodyków oraz ponad 100 tys. jedn. dżs-ów.

²² Współpracownikami byli: Otto Günther, Joseph Klapper i Karl Rother.

²³ Opis Katalogu w BCUWr: *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, tzw. katalog Göbera*, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://ww.bibliotekacyfrowa.pl/publication/13958>.

²⁴ *Die Handschriften der Staats- und Universitätsbibliothek Breslau. Bd. 1, (Verzeichnis der Handschriften im Deutschen Reich: Tl 1, Bd. 1)*, Leipzig 1938.

²⁵ Kontynuacja katalogu została opublikowana w dziele: C. Cl. J a ż d ż e w s k i, *Catalogus manu scriptorum codicum medii aevi Latinorum signa 180–260 comprehendens*, Wratislaviae 1982.

²⁶ J. O ż ó g, *op. cit.*, s. 35–36.

²⁷ BUWr: sygn. Akc.1967/2.

piony. Dla czytelników wykonano jego kserograficzną kopię i udostępniony został w czytelni w godzinach jej otwarcia. Od listopada 2007 do marca 2008 r. „Katalog Göbera” zeskanowano i udostępniono w BCUWr, tym sposobem ułatwiając dostęp (24/7) do informacji zawartych w katalogu współczesnym użytkownikom. W ciągu roku treść poszczególnych tomów katalogu była wyświetlana od 15 do 118 razy²⁸.

Poszukiwanie konkretnej informacji w „Katalogu Göbera” jest czasochłonne, ponieważ nie posiada on indeksów, a dodatkowo odczytywanie rękopiśmiennego gotyku nastęca czytelnikom dużo kłopotu, wobec tego, aby pomóc poszukiwaczom informacji, wykorzystano możliwość uczestniczenia w projekcie CCE MASTER²⁹. Jest to przedsięwzięcie istniejące od 1999 r. i koordynowane przez Bibliotekę Narodową w Pradze. Głównym założeniem projektu było zastosowanie otwartych, standardowych i dla każdego dostępnych rozwiązań informatycznych; jego celem jest utworzenie, dostępnej przez Internet, międzynarodowej bazy katalogowej. W ramach realizacji zadania baza zawiera już opisy rękopisów, inkunabułów, starych druków i innych materiałów historycznych z bibliotek krajów Europy Środkowej i Wschodniej, opisy opracowywano według standardów MASTER w języku XML (eXtensible Markup Language).

Biblioteka jest partnerem tego projektu od 2003 r. i wprowadza do bazy co najmniej pięć opisów manuskryptów tygodniowo. Postanowiono upowszechnić w bazie informacje o opracowanych już rękopisach z bogatej kolekcji dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej i przepisywać do formatu XML opisy z „Katalogu Göbera”, sprawdzając je tylko z oryginałami. Dzięki temu informacje o naszych rękopisach w miarę szybko znajdują się w międzynarodowej bazie, dodatkowo opisy tworzone są w ujednolicony sposób, co pozwala na indeksowanie i efektywne wyszukiwanie danych, np.: autorów, tytułów, sygnatur, proveniencji, rubryk, incipitów oraz kolofonów. W bazie istnieje już ok. 1200 opisów rękopisów pochodzących z naszej biblioteki³⁰. Korzystanie z bazy jest bezpłatne, a interfejs dla użytkowników przygotowano w języku angielskim i czeskim³¹.

„Katalog Göbera” jest przykładem na to, że opisy katalogowe, dzięki rozwojowi technologii i współpracy w ramach międzynarodowych projektów, mogą być udostępnione zainteresowanym użytkownikom na całym świecie poprzez

²⁸ Wg danych z 24.03.2009.

²⁹ J. M a d e j, *O projekcie MASTER (Manuscript Access through STandardization of Electronic Records) w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (BUWr.)*, [w:] *Komputeryzacja...*, s. 123–135.

³⁰ Wg danych z 25.03.2009.

³¹ Opis projektu i wejście do katalogu, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.manuscriptorium.com>.

Internet i w dogodnych do przeszukiwania bazach danych, według ujednoczonych zasad katalogowania i z możliwością wszechstronnego indeksowania. Obecnie wydaje się, że jedynym problemem czekającym na rozwiązanie jest szybkość napełniania bazy, bo robią to katalogerzy „wklepując” odpowiednie dane. Kolejnym problemem było połączenie opisów katalogu Manuscriptorium z kopiami oryginalnych materiałów dostępnych w BCUWr. Zrealizowano to zadanie i obecnie jest w fazie testowania w ramach innego, międzynarodowego projektu.

Napełniana od lat baza Manuscriptorium w ramach Projektu ENRICH³² została wykorzystana jako wirtualne środowisko do testowania projektowanych narzędzi, które będą przeznaczone do ułatwienia pracy nad zgromadzonymi tam, z różnych europejskich instytucji kultury, historycznymi materiałami³³. Celem projektu jest również umożliwienie ciągłego i przyjaznego dla użytkowników dostępu do zdigitalizowanych dokumentów poprzez agregację rozproszonych opisów obiektów i digitalizatów w jednym miejscu oraz wymianę informacji pomiędzy bibliotekami cyfrowymi partnerów projektu. Użytkownicy będą mieli do dyspozycji narzędzia, które pomogą im tworzyć własne dokumenty i osobiste biblioteki cyfrowe. Narzędzia te będą również wspierały wielojęzyczność, w tym także wielojęzyczne ontologie, umożliwiające wyszukiwanie danych w języku lokalnym, a ich pobieranie w języku źródłowym³⁴. Poza obrazami zdigitalizowanych dokumentów możliwy będzie również dostęp do innych typów obiektów, takich jak zapisane w formacie TEI transkrypcje czy pliki audio oraz wideo. Konsorcjum ENRICH będzie również ściśle współpracować z Biblioteką Europejską (The European Library, TEL) oraz z Europejską Biblioteką Cyfrową (The European Digital Library, EDL), tj. zasoby projektu ENRICH poprzez Manuscriptorium staną się jej integralną częścią³⁵. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu wraz z drugim, polskim partnerem – Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym³⁶ – jest aktywnym uczestnikiem projektu od grudnia 2007 r.

³² ENRICH (European Networking Resources and Information concerning Cultural Heritage) to projekt finansowany w ramach europejskiego programu eContentPlus, koordynuje przedsięwzięcie Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej, a wspiera ją 18 partnerów, [dostęp: 25.03.2009], <http://enrich.manuscriptorium.com/>.

³³ Tzw. klon Manuscriptorium, [dostęp: 25.03.2009], <http://enrichdata.manuscriptorium.com/Manuscriptorium2/en/index.php>.

³⁴ Tzw. translator, tłumacz języków firmy Systran, [dostęp: 25.03.2009], <http://enrich.systran.fr/enrich/translateText.jsp>.

³⁵ T. Kalota, *ENRICH*, Blog Tomasza Kaloty, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.tomasz.kalota.pl/?s=enrich>.

³⁶ Informacje o instytucji, [dostęp: 26.03.2009], <http://www.man.poznan.pl/pcss/public/main/>.

Wirtualna Biblioteka dawnego Uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą tzw. Biblioteka Viadriny

W 1506 r. uroczyście otwarto pierwszy w Brandenburgii Uniwersytet, tzw. Viadrinę, a po ponad 300 latach działalności, w ramach reorganizacji pruskich uniwersytetów, podjęto decyzję o jego połączeniu z wrocławską Leopoldiną. Zbiory biblioteczne z Frankfurtu n. Odrą w roku 1811 przeniesiono do ówczesnego Wrocławia.

W 2003 r. na podstawie umowy o wzajemnej współpracy między Uniwersytetem Wrocławskim a Europa Universität Viadrina we Frankfurcie n. Odrą przystąpiono do realizacji projektu, którego głównym celem jest zrekonstruowanie zbiorów Biblioteki dawnej „Viadriny”³⁷. Pomysł, który narodził się we frankfurckiej uczelni, jest realizowany w kilku etapach i koordynowany przez pracowników tego Uniwersytetu, a finansowany ze środków własnych oraz przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej³⁸ i Deutsche Forschungsgemeinschaft³⁹.

Przez kilka lat, w ramach realizacji projektu:

- opracowano w Niemczech bazę danych i napełniono ją podstawowymi opisami korzystając z historycznych katalogów Biblioteki „Viadriny” – w komputerowym katalogu znalazły się opisy rękopisów i starych druków gromadzonych w „Viadrinie” do ok. 1811 r.;

- przejrano 87 tys. woluminów starych druków przechowywanych w BUWr w celu odnalezienia książek z frankfurcką proveniencją – w wyniku poszukiwań udało się zidentyfikować 5285 dzieł w 4094 woluminach, co stanowi ok. 1/5 dawnego zbioru starych druków „Viadriny”; wykazano także 178 tomów rękopisów;

- zeskanowano karty z Fotokatalogu BUWr (składa się on z kopii kart tytułowych dzieł) dla wszystkich wyselekcjonowanych druków w celu porównania informacji na nich zawartych z historycznymi opisami, a także w celu uzupełnienia opisów w utworzonym komputerowym katalogu;

- połączono w bazie zeskanowane karty i odpowiadające im opisy, uzyskując: obraz karty tytułowej druku, jego opis oraz współczesną sygnaturę BUWr;

- stworzono wirtualną rekonstrukcję byłego budynku bibliotecznego we Frankfurcie n.O., wraz z wewnętrznymi pomieszczeniami i regałami, na których widoczne są grzbiety książek; prezentacja została udostępniona w Internecie, a trójwymiarowy model opracowała berlińska firma Lunatic Interactive (spółka z o.o.);

³⁷ Wszelkie informacje na niemieckiej stronie projektu, po lewej stronie, na dole znajdują się odesłania do opisu projektu w języku polskim, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.ub.euv-frankfurt-o.de/de/projekte/virtuelle-viadrina/index.html>. Zob. też opis projektu na WWW BUWr, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bu.uni.wroc.pl/obuwr/projekty/html>.

³⁸ Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej = Stiftung für Deutsch-Polnische Zusammenarbeit, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.fwpm.org.pl>.

³⁹ Deutsche Forschungsgemeinschaft, [dostęp 25.03.2009], <http://www.dfg.de>.

– połączono informacje z bazy danych z wirtualnym wizerunkiem książek stojących na regałach, w efekcie czego przesuając myszką po kolejnych grzbietach książek pojawiają się etykiety z tytułami poszczególnych pozycji; użytkownicy mogą skorzystać również ze specjalnego formularza, który wyszuka konkretną pozycję na podstawie wpisanego autora lub tytułu druku;

– przejrzano (biorąc pod uwagę stan zachowania zbiorów) i wyselekcjonowano do mikrofilmowania zabezpieczającego oraz do skanowania odpowiednie materiały;

– rozpoczęto digitalizację w BUWr wybranych materiałów z najstarszych księgozbiorów „Viadriny”⁴⁰, które składają się z książek o tematyce wyłącznie historycznej, dotyczącej w szczególności dziejów Brandenburgii, Pomorza i Śląska – do 26 marca 2009 r. zeskanowano 48 rękopisów i 283 dzieła;

– rozpoczęto archiwizowanie zeskanowanych materiałów i udostępnianie ich w BCUWr.

Projekt nie jest jeszcze zakończony, planowany jest kolejny etap, czyli kompletna digitalizacja części najlepiej zachowanych książek dawnego księgozbioru z Frankfurtu n.O. (tj. ok. 30% z ok. 5 tys. tomów) oraz udostępnienie cyfrowych kopii w wirtualnej „Bibliotece Viadriny” z możliwością wyszukiwania tych pozycji w komputerowym katalogu regionalnego systemu sieci bibliotek Landów Berlin-Brandenburg, tzw. KOBV, oraz w komputerowym katalogu, tzw. OPAC-u Biblioteki Europejskiego Uniwersytetu Viadrina. Na koniec projektu, użytkownik w wirtualnej „Bibliotece Viadriny” znajdzie:

– opis poszukiwanego dzieła (dla materiałów, które nie ocalały do naszych czasów w BUWr),

– opis bibliograficzny oraz kopię karty tytułowej (dla materiałów, które ocalały, ale nie była możliwa ich digitalizacja, ze względu na zły stan zachowania),

– opis bibliograficzny, kopię karty tytułowej oraz zdigitalizowane kompletne dzieło (dla materiałów, które zachowały się w BUWr i ich stan fizyczny pozwolił na skanowanie).

Należy podkreślić, że udało się zrekonstruować księgozbiór dawnej Biblioteki „Viadriny” (1516–1811) na podstawie zachowanych archiwalnych materiałów, rękopiśmiennych wykazów i notatek, a przede wszystkim dzięki pracy profesora Johanna Christoha Beckmanna (1641–1717), który zebrał materiał i opublikował w 1706 r. katalog biblioteki⁴¹. Natomiast opracowana baza została wzbogacona w kopie kart tytułowych zachowanych we Wrocławiu dzieł.

Fotograficzny katalog BUWr był racjonalizatorskim pomysłem pracowników biblioteki. Po II wojnie światowej zgromadzono w BUWr ponad 300 tys.

⁴⁰ Księgozbiory W. B. A. von Steinwehra (1704–1771) oraz J. C. C. Oelrichsa (1722–1798).

⁴¹ Podstawowe dzieło: J. Ch. Beckmann, *Catalogus Bibliothecae Publicae Universitatis Francofurtanae* [...]. Francofurti ad Viadrum 1706. 4° (sygn. 366 394 Oddział Starych Druków BUWr).

druków wydanych w XVI–XVIII w., które pochodziły z przeróżnych kolekcji. Uporządkowano cały zbiór, nadano nowe sygnatury i przystąpiono do jego opracowania według uproszczonych zasad katalogowania. Pomimo takich założeń do końca 1959 r. nowy katalog kartkowy obejmował ok. 40 tys. druków. Aby przyspieszyć udostępnienie zbioru czytelnikom, postanowiono wykorzystać technikę fotograficzną. Sporządzono fotokopie kart tytułowych wszystkich dzieł, karty wyhasłowano i umieszczono w specjalnie dla tego katalogu wykonanych skrzynkach⁴². Prace nad fotokatalogiem i fotoinwentarzem trwały do 1986 r. Katalog jest prowizoryczny i mimo swoich niedoskonałości nadal służy jako podstawowy katalog dla starych druków BUWr⁴³. Od lipca 2005 r. rozpoczęto digitalizację katalogu, a rok później został on udostępniony w Internecie⁴⁴. Komputerowe opracowanie starych druków rozpoczęto w roku 1998 i nadal jest kontynuowane⁴⁵.

Dzięki naukowej pracy Thomasa Jägera, który był pomysłodawcą projektu, dzięki współpracy bibliotekarzy i informatyków z Niemiec i Polski udało się odtworzyć księgozbiór „Viadriny” i udostępnić informacje, które z rękopiśmiennych notatek „przeszły” do symulacji podobnej grze komputerowej. Oczywiście dla bibliotekarzy i naukowców najważniejsza jest baza danych i kopie dzieł, a symulacja może „przyciągnąć” młode pokolenie wychowane na grach komputerowych – co też jest cenne. Partnerzy projektu mają zamiar ukończyć przedsięwzięcie, odpowiadają też za długoterminową archiwizację digitalizatów oraz ciągłe udostępnienie i aktualizację wirtualnej biblioteki i bazy danych. Oczywiście są już pomysły na kolejne etapy prac, np. udoskonalenie opisów digitalizatów czy wdrożenie funkcji przeszukiwania pełnych tekstów, co byłoby możliwe dzięki zastosowaniu technologii OCR (Optical Character Recognition/optyczne rozpoznawanie znaków).

Podsumowanie

Na wybranych tylko trzech przykładach⁴⁶ omówiono innowacyjne rozwiązania (z przeszłości i współczesności) tworzenia i udostępniania katalogów bibliotecznych. Wszystko po to, aby zaspokoić potrzeby użytkowników i dostar-

⁴² Jest 720 skrzynek, dla kart fotograficznych o wymiarach 13 x 17,5 cm.

⁴³ J. Ożóg, *op. cit.*, s. 127–128.

⁴⁴ Informacje o zdigitalizowanym katalogu, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bu.uni.wroc.pl/osd/katalogi.html>.

⁴⁵ Zob. W. Karłak, *Komputerowe opracowanie starych druków: doświadczenia, efekty, problemy*, [w:] *Komputeryzacja...*, s. 136–142.

⁴⁶ Do tych przykładów można jeszcze dodać dostępne w Internecie na stronie domowej BUWr: rysunki Śląska F. B. Wernera, fotografie zamków śląskich R. Webera, czy kompletną od 1945 r., bibliografię prac pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego, która znajduje się w BCUWr oraz w bazie danych.

czyć im informacji w dostępnej dla nich formie i 24 godziny na dobę. Bardzo liczny księgozbiór BUWr, który stanowi niezmiernie bogactwo dziedzictwa kulturowego, a którego nowa historia rozpoczęła się w maju 1945 r., musiał być uporządkowany i opracowany na podstawie historycznych katalogów oraz dokumentów i bardzo dobrze, że niektóre z nich zachowały się do naszych czasów. W przypadku BUWr nie można mówić o konkurencji „starego” i „nowego”, ale o niezwykłym współistnieniu i przenikaniu ich idei, treści i formy. Jednym z podstawowych celów BUWr jest zaspokojenie potrzeb czytelników i użytkowników. Do realizacji tych zadań konieczna jest współpraca bibliotekarzy, informatyków i techników IT, wymagana jest nowa wiedza i umiejętności, a za tym idzie nieustanne samokształcenie bibliotekarzy. Innowacyjne formy opracowania zbiorów, udostępniania i informowania o nich „wyszły” poza bibliotekę – tworzone są w międzynarodowych bazach i w ramach współpracy przy europejskich przedsięwzięciach. Obecnie wydaje się, że jednym z pilniejszych problemów czekających na rozwiązanie jest szybkość napełniania baz, bo robią to katalogerzy „wklepując” odpowiednie dane z historycznych katalogów lub dokumentów. Ale już istnieją specjalne programy, które są w stanie rozpoznawać i zamieniać znaki graficzne, rozpoznawać i strukturyzować treść, automatycznie przenosić informacje i wyposażać je w wartości dodane. Czekają nas kolejne zmiany, które będą możliwe dzięki współpracy fachowców z różnych dziedzin, ale również zaangażowaniu internetowej społeczności w ramach rozwoju idei Biblioteka 2.0⁴⁷.

Bibliografia

- Bibliotekarstwo*, red. Z. Żmigrodzki, Warszawa 1998.
- Bibliothekskatalog*, Wikipedia. Die freie Enzyklopädie, [dostęp: 25.03.2009]. <http://de.wikipedia.org/wiki/Bibliothekskatalog>.
- Gryc J., *Porównanie polskich przepisów katalogowania*, Kraków 1926.
- Kalota T., *ENRICH*, Blog Tomasa Kaloty, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.tomasz.kalota.pl/?s=enrich>.
- Karlak W., *Komputerowe opracowanie starych druków: doświadczenia, efekty, problemy*, [w:] *Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*, red. G. Piotrowicz, Wrocław 2006, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/958>.
- Katalog biblioteczny*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971.
- Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*, red. G. Piotrowicz, Wrocław 2006, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/958>.
- Madej J., *O projekcie MASTER (Manuscript Access through STandardization of Electronic Records) w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (BUWr.)*, [w:] *Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*, red. G. Piotrowicz, Wrocław

⁴⁷ Forum dyskusyjne, [dostęp: 26.03.2009], <http://forum.biblioteka20.pl/>.

- 2006, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/958>.
- Milkau F., *Die Königliche und Universitäts=Bibliothek zu Breslau. Eine Skizze*, Breslau 1911.
- Ożóg J., *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 1637; Bibliothecalia Wratislaviensia, 1), Wrocław 1995.
- Piotrowicz G., *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu – wczoraj, dziś, jutro*, [w:] *Śląska republika uczonych = Schlesische Gelehrtenrepublik = Slezská vědecká obec*, vol. 3, red. M. Hałub, A. Mańko-Matysiak, Wrocław 2008.
- Pitak E., *Informacja o zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – od katalogu kartkowego do OPAC*, [w:] *Komputeryzacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu – dziesięć lat doświadczeń*, red. G. Piotrowicz, Wrocław 2006, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, [dostęp: 25.03.2009], <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/958>.
- Rüffler R., *Die Stadtbibliothek Breslau im Spiegel der Erinnerung. Geschichte – Bestände – Forschungsstätte*, Sigmaringen 1997.
- Skura A., *Biblioteki wrocławskie w czasie wojny 1939–1945*, Opole 1955.